

Barbara Stollberg-Rilinger, *Rituale*

(= Campus Historische Einführungen; Bd. 16)

Frankfurt, M. ; New York, NY : Campus 2013

294 S. : Ill. ; 21 cm

ISBN 978-3-593-39956-0

Барбара Штолберг-Рилингер, *Ритуали*

„Il n'y a pas de religion sans rites et cérémonies“

Bergson

Појам ритуала је у културно-научном дискурсу последњих година имао посебно истакнуто место. Често се говори и о феномену једног ritual turn-а (ритуалног обрта/преокрета) у друштвеним наукама. Представници етнологије и културне антропологије су појам ритуала рано идентификовали одредивши његове семантичке координате. Отуда је сазрео час да се когод позабави овим феноменом изван двају доминантних фахова и њихове епистемологије. Ритуали важе за ригидне стереотипе или круте и непромењиве ентитете. Тек седамдесетих година прошлог века је откривен креативни потенцијал ритуала.

Јудејски Есени на Мртвом мору, исламски дервиши и будистички анахорети практикују ритуале сви на веома сличан начин. Аскетски ритуал самокажњавања је опробани метод да се одвећ слабо тело спута и тиме божан-

ствима допадне и угоди. Ритуал је пролаз/прелаз (rites de passage) у посебно стање. Разуме се да нису сви ритуали нужно са болом спојени и нису сви са визионарском природом суочени. Шаману су каткад техничке мађије довољан начин да се проблеми свакодневице преброде. Он чини хокус-покус и „абракадабра“ са фетишима и враџбинама, мрмља и пренемаже се, произносећи неразговетне формуле заштитном духу. Но, ипак без претходне визије сакралног и превазилажење профаног би био јалов подухват. Тиме што је свет размађијан, тиме је појава светости постала врло ретка. Одавно је евидентан распад ритуала и заједничких симбола, као и ослабљење њихове социјалне кохезивне снаге у модерним друштвима. Та готово опште прихваћена теза је оборена у неколиким новијим испитивањима о ритуалности.

Но зашто су човеку потребни ритуали? И какав значај имају ритуали у људским животима?

Оваквим питањима су се бавила културноисторијска истраживања. Али њиховом гравирајућим контроверзама академски свет није из темеља потресен. Ни на једну једину општеприхваћену дефиницију ритуала се научна заједница није могла усагласити, рецимо у смислу – једна посебна серија људског деловања/радњи која на јаван начин упућује на симболе верског, политичког или социјалног значења. Научно интересовање је расло јер је старија школа структуралне историје изгубила на значају. За ранију историографију је питање „стамених чињеница“ и „наративног језгра“ била одлучујућа. Дуго су питања крунисања, (миро)помазања или сахране биле препуштена питорескним детаљима културне историје, будући да су модерни ритуали деградирани на круту шему. Креативност или индивидуалност је тријумфовала. Ко је уопште још могао желети да му се свадба или крштење сматра обичном копијом/имитацијом?

Какав је азбучник ритуалне граматике?

Ритуали су упућени нуминозном. Чини се да се превиђа суштествена разлика између ритуала и церемонија. Ритуали су трансформативни, а церемоније конфирмативне. Ритуали регулишу преокрете и прелазе, церемоније само

потврђују познато. „Нема ритуала без вере“ – гласи једно врло познато гесло Емила Диркема. Етнолог религија Дејвид Гелнер, на основу искустава из Непала, разликује три типа: ритуале сотириолошких религија, које служе спасењу; ритуале социјалних религија које служе интеграцији и солидарности и магичне ритуале које служи против болести и свакојаког зла (апотропеизам). Била би методички огромна погрешка ако би се из начела универзалности сотириолошких религија изводио принцип универзалне теорије ритуала.

Ритуали су социјалне асоцијације: социолошке теорије о ритуалима (Диркем, Редклиф-Браун) истичу да ритуали поседују солидаризујућу, контролишућу, хијерархизирајућу, стабилизирајућу функцију. Њихова церемонијалност, њихово практиковање, њихов публицитет и театралност служе колективу да се издигне над индивидуом и уједно је надвиси.

Ритуали су хијерофанија: томе насупрот стоје конфесионалистичке (субстанцијалистичке, теолошке) теорије ритуала (Елијаде), у чијем је средишту религијски проблем. Сходно томе ритуали су митски и трансцендентални. Они раздвајају сакрално од профаног.

Ритуали су чисте форме: оне подвлаче питање језика ритуала, језика симбола или перформације. Све теорије ритуала су дакле функционалистичке (са психолошким или социолошким

тежиштем), конфесионалистичке, односно формалистичке или пак њихова комбинација. Све су теорије у једнакој мери сврсисходне, целомудрене и оријентисане на форму. Евентуалне разлике

би се могле успоставити у погледу на веру или знање или на оне са интелектуалистичким или идеалистичким на једној или на оне са емпиристичким, реалистичким, есенцијалистичким или материјалистичким

позицијама, на другој страни. Редунданција у ритуалима је кристализовала оне радње које се називају прототипови и архетипови.

Њих је могуће варирати, трансформисати, понављати или опонашати. Модели интеракција и трансакција између различитих и ритуалних гестова су такви да је могуће говорити о универзалијама ритуалности.

Шта разликује аутентичне ритуале од ритуализованих радњи?

Пет елемената ритуалности ваља промишљати у њиховој комплексној спрези:

1. Узрочне промене – измена између опозиција и дихотомија: старо-ново, чисто-нечисто, живо-мртво, онострано-онострано, сакрално-профано.

2. Формални закључак – заклетва, обећање „ритуални комитмент“.

3. Формални критеријум делања –делања морају бити стереотипна и репетитивна, јавна, неопозива и лиминална. Другачије речено – делања не смеју бити сингуларна, спонтана или приватна. Логика њиховог дејствовања је *ex opere operato* („кроз испуњени чин“).

4. Модални критеријуми делања – односе се на солидарност, хијерархију, контролу и нормирање. Религија захвата трансцендентални свет, онострано, виши – свети свет у коме су интенције управљене ономе што се назива „аура фактичности“ код Клифорда Гирца или „нуминозно“ код Рудолфа Ота.

5. Измена идентитета, улоге, статуса и компетенције – транзиционалност хабитуираних радњи у ритуалне.

У Јеванђељу по Луки саветује Спаситељ да се при позивима „узима последње место“. Тада може сопствено понижење да води ка почасном уздизању кроз застопримца. Ко се пак против тога напред истиче, мора да рачуна са јавним понижењима. Овакве библијске форме не спречавају церемонијалност јасних регуларија

о претходно дефинисаном распореду „ко са ким и уз кога седи“. Десно је боље но лево, горе је боље но доле, што ближе центру је израз предности/привилегије. Ово би могли *vulgo* да гласи: сопствено место у церемонијама је одлучујуће важно, јер се кроз ритуални акт одсликава поредак једног друштва.

Професорка рановековне историографије у Минстеру др Барбара Штолберг-Рилингер је написала задивљујућу студију у којој комплексну материју спреже у апстрактан али разумљив фацит.

Дефиниције су значајни методско-теоријски инструменти, а не коначне истине. Ауторкино посебно умеће се види већ при њеном покушају да предложи дефиницију: „При ритуалу у ужем смислу је реч о серији људских чињења/деловања који су кроз стандардизацију спољних форми, понављање, карактер извођења, перформативност и симболичност стекле елементарну социјалну структуралну моћ“. „Стандардизација“ и „повнављање“ су, чини се, кохезивни принцип овог феномена у читању ауторке. Књига Барбаре Штолберг-Рилингер осветљава нове и актуелне аспекте овог питања. У њој се види да је трансфер сакралног на државу или нацију не чини излишним, већ само измењује функцију. Након једног кратког увода који се бави питањима теорије ритуала и њихове дефиниције, ауторка се посвећује „централ-

ном пољу питања“ у историјској перспективи (ритуали као животни циклус, ритуали као власт или ритуали као право).

Четири детерминанте ритуала су: 1) стандардизација и понављање, 2) њихов јавни/демонстративни карактер, 3) симболичност и 4) перформативност.

Прво, стандардизација и понављање значи да се они у одређеној форми понављају, те су отуда препознатљиви. Они су или имплицитни (прећутни) или експлицитни (у писаној форми нормирани). Друго, ритуали су просторно и социјално означени. Они су из тока посведневног живота издвојени и симболично ограђени и различитим поводима демонстративно изведени. Постоје различите форме акустичких и визуелних знакова. Простор симболичних радњи је маркиран; актери/протагонисти су својом одећом или другим атрибутима истакнути. Постоје и специфичне празничне језичке формуле. Често су ритуали кроз посебан материјални сјај и естетски квалитет означени. Тиме је етаблирана посебна раван њиховог збивања. То значи да се ритуални не збивају спонтано, већ се њима прати један циљ (*intentio solemnis*) и јасна режија. По правилу се ритуали збивају/одигравају у јавности или пред одређеним сведоцима. Физичка присутност актера и адресаната је конститутивна, при чему се улоге не могу једнозначно двојити. Адресати ритуал

нису само људи. Већ то могу бити и богови, преци, светитељи или демони. Треће, ритуали су симболични у смислу да се преко њих успоставља заједништво са већом групом. Ритуали имају комуникативну функцију, чиме се разликују од индивидуалних рутина. Колективни симболични код омогућује конвенцијама једног ритуала њихову моћ. Четврто, ритуали имају перформативни карактер, то ће рећи да они не исказују само нешто, већ то и чине.

У другом делу који је посвећен „контраверзама и системичким аспектима“ односи се на њихову медијалност и антиритуалност модерне. Ауторка испитује овај феномен на грађи средњег и раног новог века (*frühe Neuzeit*), али се често обраћа и савре-

меним догађајима, као на пример официјелној заклетви америчког председника Барака Обаме из 2009. г. над Библијом Абрахама Линколна или ритуалима политичке инсценације моћи националсоцијалиста), како би показала да ритуали нису ишчезли, већ да конструктивно доприносе разумевању механизма политичко-друштвене оријентације.

Ова брилијантно написана књига сведочи о посебној улози ритуала у структурисању и стабилизовању политичко-друштвеног поретка друштва на прагу модерне као и савременог света. Иако је реч о студији историчарке, рецепција ове књиге је и широкој академској јавности свесрдно препоручена.

Зоран Андрић

Horacio E. Lona, *An Diognet*

Freiburg im Breisgau ; Basel; Wien : Herder 2001

378 S. ; 25 cm

ISBN: 3-451-27679-8

Посланица Диогнету – бисер ранохришћанске апологетске књижевности

У маниру античке ранохришћанске апологетске и протрпичке литературе настао је спис анонимног аутора, чији је аутограф пронађен на риблијој пијаци 1436. у Цариграду, од стране западног клирика Томаза из Арца.

Године 1443. доминиканац Јоханес (Јован) Стојковић из Рагузе (Дубровника) пренео га је у Базел у доминикански манастир. Спис је недавно објављен у узорно припремљеном издању са опсежним коментарима осведоченог екс-